

نقدی بر کتاب نگاهی به تاریخ جهان

به بهانه انتشار دهمین چاپ آن

● دکتر عبدالرسول خیراندیش

عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز

- نگاهی به تاریخ جهان
- تالیف: جواهر لعل نهرو
- ترجمه: محمود تفضلی
- ناشر: امیرکبیر، تهران، ۳ ج، چاپ دهم، ۱۳۷۷
- جلد اول: ۶۶۰ ص، جلد دوم ۶۵۴ ص، جلد سوم ۵۹۰ ص.
- رقمی (شمیتر)، دوره ۴۹۰۰۰ ریال، ۳۰۰۰ نسخه

◀ کتاب زند بهمن (= وهمن) یسن یا «تفسیر ستایش بهمن» در بردارنده پیشگویی حوادث جهان به ویژه پایان جهان است.

کتابشناسی زبان‌های دیگر:

- Ankoesia, B.T (1957) Zand [wahman yasn, Bombay.
[Antia, E. k(ed:) (1913) Pazand Textes, Bombay.
Cereti, C.G(1995) The Zand [wahman yasn, Bombay.

پی نوشت‌ها

- ۱- زند(پهلوی: zand، اوستایی: Zanti) به معنای «تفسیر، توضیح» است.
ترجمه و تفسیر متون اوستایی به فارسی میانه زند گفته می‌شود؛ «وهمن» صورت نوشتاری (خطی) و کهن تر برای «بهمن» است.
- ۲- چندی از متون پهلوی در خصوص الهام و پیش‌گویی‌اند؛ قدیمی‌ترین شان دو کتیبه کردیر در نقش‌رستم و سرمشهد در فارس است که معراج خویش را باز می‌گوید. در متون پهلوی کتابی ارداویراف‌نامه (ارداویراف‌نامه)، جاماسب‌نامه، یادگار جاماسبی، آمدن شاه بهرام ورجاوند از این گونه‌اند) برای تقسیم‌بندی آن نک: تفضلی، ۱۳۷۶، ۱۷۷-۱۶۶).
- ۳- بهمن (پهلوی: wahman، اوستایی: vohumanah اندیشه manah + نیک vohn)

وی نخستین آفریده اورمزد و از برترین ایزدان زردشتی است. مظهر خرد و دانایی است. زردشت از طریق او به نزد اورمزد می‌رسد. این که در این کتاب پیش‌گویی‌ها به نام اوست به سبب میانجی بودن در گفتگوی مردمان با اورمزد و دانایی‌اش است. بدین سبب، پیش‌گویی‌هایی در یسنی به نام وی به زبان اوستایی آمده بوده است که بعدها در ترجمه‌های پهلوی مطالبی بدان افزوده‌اند(نک: بهار ۷۶/۱۳۷۵؛ تاوادی، ۱۳۴۸، ۱۶۸؛ تفضلی، ۱۳۷۶، ۱۷۲؛ راشدمحصل، ۱۳۷۰، پیش‌گفتار).

۴- این کتاب را نیز زندبهمن یشت نامیده‌اند که به نظر دکتر راشدمحصل از دو جهت نادرست است: ۱- متن کتاب آن را تأیید نمی‌کند. ۲- هر یک از یشت‌های موجود نیایش یکی از ایزدان است اما این کتاب موضوعی عام دارد(پیش‌گفتار، هفت).

می‌رسد. (پیش‌گفتار، هشت).
فصل پنجم: زردشت از اورمزد می‌پرسد: وظیفه پرهیزگاران و دین‌داران چیست؟
اورمزد می‌گوید: برترین پرهیزگاران آن باشد که به دین مزدیسنان باشد و اعمال دینی را انجام دهد.
فصل ششم: تکرار پاره‌هایی از فصل چهارم است (پیش‌گفتار، نه).
فصل هفتم و هشتم: درباره آمدن نجات‌بخشان است.

فصل نهم: از سه نجات‌بخش زردشتی و هزاره‌های آنان، هوشیدر و هوشیدرماه، تا آغاز آمدن سوشیانس سخن می‌رود.
برای آگاهی از متن کتاب ترجمه بندهای ۱۴-۹ آورده می‌شود.
«۹- ای زردشت سپیتمان! این ده‌های ۱۲- این ده‌های ایران که من اورمزد آفریدم به زشت‌کامی و ستم و فرمان‌روایی بد بکنند (= خراب کنند).
ایران که من اورمزد آفریدم، با فریفتاری و آز و فرمان‌روایی بد بکنند.
۱۳- ای زردشت سپیتمان، در آن زمان همه مردم فریفتار باشند یعنی بد یکدیگر خواهند و دوستی بزرگ دیگرگون شود. ۱۴- و آرزوم و عشق و دوستی روان از جهان برود».

کتابشناسی فارسی:

بهار، مهرداد(۱۳۷۵) پژوهشی در اساطیر ایران (پاره‌ی نخست و دویم)، تهران، تاوادی، جهانگیر(۱۳۴۸) زبان و ادبیات پهلوی، ترجمه سیف‌الدین نجم‌آبادی، تهران.
تفضلی، احمد(۱۳۷۶) تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام، تهران.
راشدمحصل، محمدتقی(۱۳۷۰) زند بهمن یسن، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، چاپ اول.
هرمزدیار، داراب(۱۹۲۲) روایات، به کوشش مدی(modi) بمبئی.
هدایت، صادق(۱۳۴۲) زند وهمن یسن و کارنامه اردشیر بابکان، تهران.

انتشار چاپ دهم کتاب نگاهی به تاریخ جهان در مهرماه سال جاری فی‌نفسه نکته قابل توجهی است. زیرا کلیه کتاب‌هایی که درباره تاریخ جهان به فارسی تالیف یا ترجمه شده‌اند تاکنون به چنین دفعاتی از انتشار دست نیافته‌اند. اگر به این نکته نیز توجه کنیم که اولین چاپ ترجمه نگاهی به تاریخ جهان در سال ۱۳۳۸ ه. ش بوده و تاکنون که نزدیک چهل سال از انتشار آن در ایران می‌گذرد تقریباً و با اندکی دست بالا گرفتن به طور متوسط هر چهار سال یکبار تجدید چاپ شده است. بر این محاسبه ساده اگر این نکته را اضافه کنیم که کتاب نگاهی به تاریخ جهان در چاپ فارسی بالغ بر ۱۸۰۰ صفحه مطلب (متن) است که در مجموعه کتاب‌های تاریخ جهان می‌توان از نظر حجم در ردیف کتاب‌های متوسط به بالا به شمار آورد. لذا اگر حجم کتاب و دفعات انتشار و دوره چهل ساله حضور آن در عرصه چاپ و نشر ایران را مد نظر قرار دهیم توفیق درخشان این اثر را در مقایسه با آثار مشابه دیگر می‌توان دریافت. آثار دیگری چون انسان در تکاپوی تمدن نوشته ادوین پالو، داستان بشر نوشته هندریک ویلم وان لون، تاریخ تمدن غرب و مبانی آن در شرق نوشته کرین بریتون، رودلف لی ولف و جان کریستوفر، تاریخ جهانی نوشته دولاندن، کلیات تاریخ نوشته ه. ج. ولز، کلیات تاریخ عمومی نوشته حسینعلی منتجن، تاریخ تمدن نوشته توبین بی، تاریخ تمدن نوشته ویل دورانت، تاریخ عمومی نوشته البرماله و ژول ایزاک، تاریخ مختصر جهان نوشته مؤلفین روسی، کلیات تاریخ تمدن نوشته دکتر اسماعیل دولت‌شاهی، تاریخ جهان نو نوشته البرماله و... و آثار مشابه دیگری که می‌توان همگی آنها را با اندکی اغماض تاریخنگاری تاریخ جهانی به شمار آورد. آنچه تا اینجا آمد، از یک سو موجب شگفتی است و از سوی دیگر حاکی از وضعی نامطلوب برای ما در عرصه تاریخنگاری تاریخ جهانی است. این اثر که ویژگی‌ها و ارزش‌های آن در دنبال خواهد آمد، اثری فنی در تاریخنگاری نیست و مؤلف اندیشمند آن نیز برای خود وظایف یک مورخ حرفه‌ای را مد نظر نداشته است. لذا اقبال وسیع به آن تا چه اندازه مبین منش علمی مراجعه‌کنندگان بدان - که علی‌الاصول باید متعلمان تاریخ باشند - خواهد بود؟ اینجانب نخستین بار با این کتاب در سال ۱۳۵۲ ه. ش آشنا شدم و با رغبت آنرا خواندم. زبان ساده و خطاب عاری از عتاب آن برای یک نوجوان، گیرایی خاصی بدان می‌دهد. صفحات فراوان آن نیز ملالتی نمی‌آفریند و از خواندن تاریخ کدورتی را باعث نمی‌شود. اما با اینحال هر چند کتاب اساساً فراهم آمده برای یک نوجوان بوده است و به تدریج به صورت نام‌هایی تدوین و تنظیم شده اما در ایران حجم یکجا و یکباره و نیز نوع چاپ آن به گونه‌ای

بوده که هیچگاه نه به طور رسمی و نه در عمل آنرا کتاب نوجوانان تعلق نکرده‌اند و حتی تصویری از شبه‌دانشگاهی بودن برای آن نیز وجود داشته است. اینجاست که بدون آنکه سؤالی متوجه مؤلف کتاب باشد، سنجش فنی بودن کتاب ضرورت می‌یابد و اگر نیک نگریسته شود این خطایی است به خوانندگان اهل تاریخ کتاب.

کتاب نگاهی به تاریخ جهان فراهم آمده از مجموعه نام‌هایی است که نهرو^۱ به دخترش ایندیرا^۲ نوشته است و این به حدود سال ۱۹۲۸ م. باز می‌گردد. در آن هنگام جواهر لعل نهرو (متولد ۱۸۸۹ م) به مبارزه برای کسب استقلال هند از بریتانیا مشغول بود و مکرر به زندان می‌افتاد. ایندیرا دختر او (متولد ۱۹۱۷ م) در آن ایام ده ساله بود. در این نامه تاریخ بشر از اوایل آن به زبانی ساده توسط نهرو برای ایندیرا شرح داده شده و بعدها به صورت کتابی با عنوان نامه‌های پدری به دخترش چاپ شد.^۳ این کتاب سال‌ها قبل در ایران به چاپ رسیده است. مباحث این کتاب در اصل مقدمه یا فصول آغازین کتاب نگاهی به تاریخ جهان باید دانسته شود. از آنجا که تاریخ جهانی از ابتدا تا انتهای تاریخ را در بر می‌گیرد، کتاب نگاهی به تاریخ جهان در فقدان مقالات «نامه‌های پدری به دخترش» بنحوی دچار نقص و خلل می‌گردد. اما به هر حال ادامه این نامه‌ها که بعدها کتاب نگاهی به تاریخ جهان را ساخت مبحث مستقلی از نامه‌های اولیه دانسته شد و کتابی مستقل گردید. نامه‌هایی که نهرو از زندان برای دخترش فرستاد در ابتدا طرحی برای ساختن کتابی از آن وجود نداشت. اما چون مجموعه نامه‌ها با ارزش تشخیص داده شد به صورت کتاب در آمد. مترجم کتاب در این باره می‌نویسد:

«نشیب و فراز زندگی اجتماعی و سیاسی بارها نهرو را به زندان کشاند. در سال ۱۹۳۰ که نهرو یکی از دوران‌های متعدد زندانش را می‌گذراند در صدد بر آمد از فرصت و فراغتی که در زندان پیش می‌آید استفاده کند و نامه‌های تازه‌ای برای دخترش بنویسد. این نامه‌های تازه در مدتی نزدیک (به) سه سال از اکتبر ۱۹۳۰ تا اوت ۱۹۳۳ در دو دوران مختلف زندان نوشته شد و در آنها یک دوره تاریخ جهان منعکس می‌گشت. در اواخر سال ۱۹۳۳ که نهرو آن دوران زندان خود را به پایان رساند نامه‌های خود را مرور و آماده چاپ ساخت. اما چون به زودی در ۱۲ فوریه ۱۹۳۴ یکبار دیگر به زندان فرستاده شد خواهر ارجمندش بانو ویجایالکشمی پانڈیت مجموعه آنها را تنظیم کرد و به نام «نگاهی به تاریخ جهان» نامید و در دو جلد به چاپ رساند... در سال ۱۹۳۸ نهرو کتاب نگاهی به تاریخ جهان را که

نایاب شده بود برای چاپی جدید مورد تجدید نظر قرار داد و اصلاحاتی در آن به عمل آورد و یک فصل هم بر آن افزود - که در آخر کتاب با تاریخ ۱۴ نوامبر ۱۹۳۸ اضافه شده است - به این ترتیب کتاب به شکل کنونی در آمد و با مقدمه‌ای که آقای کریشنامون برای آن نوشت منتشر گردید و از آن پس در چاپ‌های متعدد کتاب تغییر در آن داده نشده است.»^۴

جواهر لعل نهرو خود در مقدمه‌ای که برای نگاهی به تاریخ جهان نوشته چگونگی فراهم آمدن آن کتاب را چنین بیان می‌کند:

«نامه‌ها بتدریج زیاد شده‌اند. در ابتدای کار هیچ طرحی برای آنها وجود نداشت و هرگز فکر نمی‌کردم که تا این اندازه برسند. نزدیک شش سال پیش وقتی که دخترم دهساله بود مقداری نامه برایش نوشتم که شامل مطالب مختصر و ساده‌ای درباره آغاز جهان بود. آن نامه‌های قدیمی و ابتدایی بعدها به صورت کتابی منتشر گشت و با استقبال گرمی مواجه شد. فکر ادامه دادن به آن نامه‌ها در ذهنم بود اما زندگی پر اشتغال و فعالیت سیاسی مانع از انجام چنین کاری می‌شد. تا این که زندان فرصتی را که بدان احتیاج داشتم پیش آورد و نوشتن را شروع کردم. زندگی زندان هم برای خود فوایدی دارد. زیرا هم مقداری فرصت و آسایش و هم یک نوع بی‌علاقگی در شخص به وجود می‌آورد. طبیعاً نامالایمات و بدیهی‌های آن نیز نمایانست. در زندان کتابخانه وجود ندارد و کتابهایی که بتواند طرف رجوع قرار گیرد در اختیار زندانی نیست. در چنین وضعی کتاب نوشتن درباره هر موضوع و مخصوصاً درباره تاریخ کاری گستاخانه و دشوار است.

در زندان مقداری کتاب به دستم می‌رسید. اما نمی‌توانستم آنها را با خود نگهدارم. کتابهای می‌آمدند و می‌رفتند. معهذا دوازده سال پیش وقتی که مانند بسیاری از مردان و زنان هموطنم دوران‌های زندانم را آغاز کردم خود را عادت دادم که از کتابهایی که می‌خوانم یادداشت‌هایی بردارم. دفترچه‌های یادداشت تعدادشان خیلی زیاد شده است و در مواقعی که نوشتن این نامه‌ها را شروع کردم به کمک من آمدند. بدیهی است کتابهای دیگر هم به من کمک بسیار دادند که در میان آنها مخصوصاً کتاب سطور برجسته تاریخ اثر ه. ج. ولز اهمیت بسیار داشت. اما فقدان کتابهای خوب که بتواند طرف مراجعه قرار گیرد کاملاً محسوس بود و به همین جهت اغلب توصیف بعضی مسائل سرسری صورت گرفته است. یا

◀ کتاب نگاهی به تاریخ جهان فراهم آمده از مجموعه نامه‌هایی است که نهرو به دخترش، ایندیرا نوشته است

◀ شاهکار بزرگ نهرو در «نگاهی به تاریخ جهان»، آوردن هند به تاریخ جهانی است.

« صرفنظر از پاره‌های ملاحظات، از آنجا که نویسنده دانشمند کتاب، نخست‌وزیر فقید هند، تاریخ را در مفهوم تفاهم بین‌الملل دیده است، انتشار مجدد ترجمه کتاب می‌تواند در توسعه مناسبات فرهنگی دو ملت کهنسال ایران و هند که دو کشور بزرگ و مهم آسیا نیز هستند کمک فراوانی بنماید.

انبوه جمعیت در مراسم تدفین گاندی در ۱۹۴۸

برگردان شده^۶ و در سال ۱۳۵۱ بوسیله مترجم توانا آقای مسعود رجینیا با عنوان کلیات تاریخ به طور کامل ترجمه و بوسیله بنگاه ترجمه و نشر کتاب منتشر شده و سپس در سال ۱۳۶۵ نیز چاپ دوم آن بوسیله انتشارات سروش نشر گردیده است.^۷ به دلیل در دسترس بودن هر دو کتاب نگاهی به تاریخ جهان و کلیات تاریخ برای عموم از مقایسه و سنجش این دو کتاب که به گفته نهر و نقش اساسی در تالیف او داشته خوداری می‌کنم. اظهارات توأم با صداقت نهر در مورد تالیف خویش تذکر این نکته مهم را درباره کتاب او ضروری می‌سازد که از عنوان تا محتوای کتاب این تواضع هویداست. عنوان کتاب که با قید «نگاهی» همراه است خود مشخص کننده توقع خواننده و نیز بازگو کننده نوع کار نویسنده است. از سوی دیگر سراسر کتاب چنانکه گفته شد متشکل از نامه‌هایی است که در فواصل چند روزه توسط نهر و از زندان به دخترش ایندیرا نوشته

بعضی دوران‌ها از قلم افتاده و ناگفته مانده‌اند. نامه‌های من شخصی می‌باشند و در آنها بسیاری مسائل خصوصی هست... نداشتن فعالیت جسمی اغلب موجب تخیلات درونی و حالات گوناگون می‌گردد. تصور می‌کنم که این تغییر حالات در جریان این نامه‌ها خیلی نمایان است و در نتیجه روش برخورد من با حوادث مثل کار یک تاریخ نویسی نیست. اصولاً من ادعای تاریخ نویسی ندارم. آنچه در این نامه‌ها هست مخلوط ناموزونی است از نوشته‌های ابتدایی برای جوانان با بحث و گفتگویی از افکار بزرگسالان. بسیاری مطالب تکرار شده است. بدیهی است اشتباهات فراوانی هم در این نامه‌ها هست. آنچه نوشته‌ام طرح‌های سطحی و ساده‌ای است که با رشته نازکی به هم اتصال یافته‌اند. من حوادث و افکار مختلف را از کتابهای گوناگون گرفته‌ام و ممکن است اشتباهات بسیاری با آنها نقل شده باشد. نظرم این بود که بعدها یک مورخ شایسته در این نامه‌ها تجدید نظر کند اما در دوران کوتاه اقامت خارج از زندان هیچ فرصتی برای چنین اقدامی پیدا نکردم.

در طی این نامه‌ها اغلب عقاید و نظرهای خود را به شکلی تند و تجاوزآمیز بیان کرده‌ام. من آن عقاید را داشته‌ام. اما حتی در همان موقع که این نامه‌ها را می‌نوشتم نظرم درباره تاریخ تدریجاً تغییر می‌یافت. اگر امروز می‌خواستم این نامه‌ها را بنویسم آنها را به شکلی دیگر یا با اظهار نظرهایی به شکل دیگر می‌نوشتم. اما اکنون نمی‌توانم آنچه را نوشته‌ام پاره کنم و کار را از سرگیرم.^۸

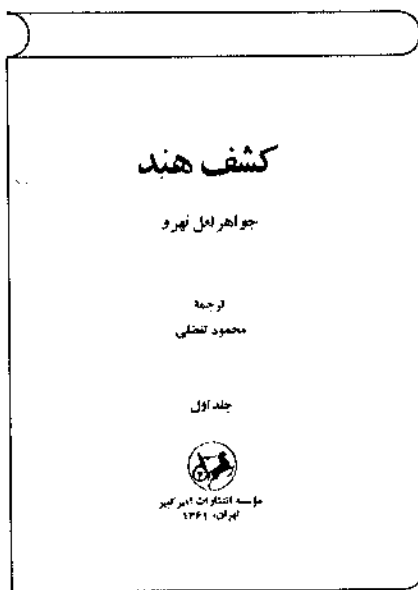
نظر به گویایی گزارش صریح و صادقانه نهر و توضیحی در مورد اظهارات او ضرورتی ندارد و فقط مزید اطلاع خوانندگان اضافه می‌کنم و نیز که نهر و به او اشاره می‌کند که از کتاب او استفاده کرده هربرت جورج ولز (Herbert George Wells) داستان (کوتاه) نویسی و مورخ انگلیسی (۱۸۶۶-۱۹۴۶ م.) است که اثر او به نام *The Outline of History* توسط مترجم کتاب نگاهی به تاریخ جهان، نام آن به شکل سطور بر جسته تاریخ

می‌شده لذا نه برای ایندیرای نوجوان طولانی و ملال آور بوده و نه اکنون که همه آنها یکجا جمع شده‌اند و ۱۹۶ نامه را شامل می‌شوند موجب خستگی می‌گردند. بیان نامه‌ها بسیار ساده صمیمی و روان است و این از نظر فن بیان تاریخ برای نوجوانان بسیار با ارزش است. در بسیاری از این نامه‌ها نهر و در خلال مباحث تاریخی، دوستانه و بی‌تکلف سخن می‌گوید و بسیاری از پیچیدگی‌ها و تلخ‌کامی‌های تاریخ را به صورتی قابل تحمل و درک برای یک نوجوان بیان کرده است. مسلماً برای ایندیرا که آن هنگام در بیلاقات زندگی می‌کرده و پدرش در زندان‌های دور دست، رسیدن این نامه‌ها با مضمون تاریخی، گویی پیامی از گذشته‌های قرون و دور دست‌های تاریخ باید بوده باشد و سخت خیال‌انگیز و هیجان‌آور. متأسفانه همانگونه که ویرایش علمی این کتاب تاکنون صورت نگرفته پژوهش درباره تجارب آموزشی ارزنده آن نیز هنوز انجام نپذیرفته و امید است که از آن بهره کافی گرفته شود.

اما بیان هنرمندانه تاریخ آنهم به زبانی کودکانه و منطبق با اصول روانشناسانه، کتاب نگاهی به تاریخ جهان را از موشکافی علمی و بررسی فنی بی‌نیاز نمی‌سازد. کاری که از دو سو می‌توان بدان پرداخت: اول روایت خاص نهر و از تاریخ جهانی و دوم تاریخ نگاری یک هندی مبارز و سیاستمدار و روشنفکر در نیمه اول قرن بیستم میلادی. ابتدا از همین وجه دوم با توصیفی که در شکل تعریف صورت گرفت به کتاب می‌نگریم. مشهور است که هندی‌ها فاقد تفکر تاریخی (تاریخ نگری) بوده‌اند. لذا نه تنها درباره تاریخ جهان بلکه در مورد تاریخ هند نیز چنین بوده‌اند. لازم به تذکر است که منظور فرهنگ و تفکر اصلی هندو است نه ادوار اسلامی یا اروپایی تاریخ هند. زیرا تفکر هندو اساساً تاریخ‌گریز بوده است و زمان در بینش هندو صورت تاریخی ندارد بلکه آنچه اصل است صورتی ماوراء تاریخی از انسان و جهان و در نتیجه تاریخ است. باری سخن ما در این باره نیست، اما بر این اساس نگاهی به تاریخ جهان نهر و را باید نخستین اثر تاریخ جهانی هندی‌ها با آوازه بین‌المللی دانست. اما نهر و که خود از خانواده‌های اشرافی و برهمن برآمده بود بر سنت هندوها ترف.

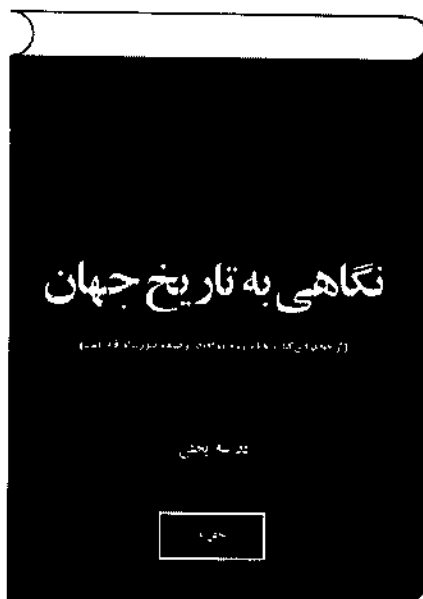
در انگلستان درس وکالت خواند و سپس سراسر عمر را وقف سیاست و مبارزه برای هند کرد. تربیت امروزی نهر و او را در شمار آن دسته از هندی‌هایی قرار می‌دهد که تاریخ هند را بر اساس تحقیقات جدید

« نهر و شروع تاریخ جهان را از هلن‌ها (یونان) می‌گیرد، حال آنکه نه فقط مشرق زمین بلکه هند، به تنهایی آن اندازه قدمت و عرصه‌های اساطیری و حماسی دارد که شروع از مشرق زمین باشد.

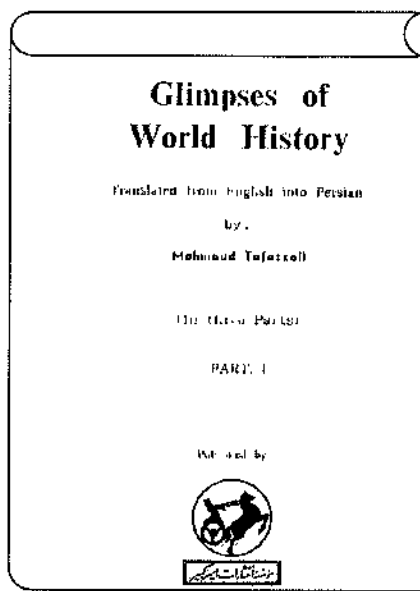

می فهمیدند. و بر همین اساس نهر و یک ناسیونالیست معتدل هندی است. تربیت او و سپس قبول رهبری گاندی، از او یک انسانگرا و فردگرا ساخته بود. لذا هر چند در سطحی گسترده به تاریخ هند می پردازد اما هرگز به افراط و اغراق و تعرض و تهاجم و توهین در تاریخ نگاری کشانده نمی شود. یا اینحال آثار یک دوره زندگی مبارزاتی او را به شکلی تلاش برای وارد کردن تاریخ هند در تاریخ جهانی بخوبی می توان در کتاب نگاهی به تاریخ جهان دید. او به عنوان یک سیاستمدار استقلال طلب بخوبی می دانست که استقلال و آزادی هند به همان اندازه که به آگاهی و مبارزه مردم هند بستگی دارد به شرایط بین المللی و شناخت فرصت های فراهم آمده از آن که همانا جنگ جهانی اول (که نامه های نهر و در سالهای پس از آن نوشته شده) و جنگ جهانی دوم (که شرایط تکوین آن در نامه های نهر و که قبل از جنگ نوشته شده منعکس است) خواهد بود. لذا منش سیاستمدارانه او در سراسر کتاب مشهود است که در پوششی از عواطف پدرانه و بیان تاریخ نگارانه نهفته است. به همین جهت کتاب نگاهی به تاریخ جهان از یک سو علاوه بر آنکه زندگی و اندیشه های نهر و را در دهه ۱۹۳۰ م. نشان می دهد تاریخ هند همان روزگار را نیز در خود منعکس کرده است، هر چند سخن بر سر تاریخ باستانی هند یا قرون وسطای اروپا باشد. این نکته را با مراجعه به دو کتاب، دیگر نهر و یعنی کشف هند و هند تمدن مجروح و مقایسه آن با نگاهی به تاریخ جهان می توان دریافت به عنوان مثال کتاب کشف هند را نهر و در سال ۱۹۴۴ م. نوشته است.^۸ او در آن هنگام در «دژ احمدنگر» زندانی بوده و جنگ جهانی دوم نیز در جریان بوده است. سبک جامعه شناسانه و توأم با تفصیل و تدقیق او در مراجعه به تاریخ سیاسی و اجتماعی هند کمک بسیار خوبی به درک بهتر چگونگی فراهم آمدن نگاهی به تاریخ جهان می کند در هر حال شاهکار بزرگ نهر و در نگاهی به تاریخ جهان آوردن هند به تاریخ جهانی است. هر چند این امر براساس دو اصل توالی و تقارن تاریخی صورت گرفته و چندان متکی به مبانی فلسفی تاریخ جهانی نیست اما نشان می دهد که نهر و در همان زمان تا چه اندازه به «گفت گویی تاریخی» برای ساختن مقدمات فکری و ذهنی نهضت استقلال هند باور داشته است. روشی که طرف مقابل یعنی بریتانیایی ها نیز به آن تمایل داشتند. بعدها که نهر و نخست وزیر هند شد (از ۱۹۴۸ م تا ۱۹۶۴ م) در تلاشهای جهانی خود.

◀ در بسیاری از این نامه ها، نهر و در خلال مباحث تاریخی، دوستانه و بی تکلف سخن می گوید و بسیاری از پیچیدگی ها و تلخ کامی های تاریخ را به صورتی قابل تحمل و درک برای یک نوجوان بیان کرده است.

بخصوص در بنیانگذاری «جنبش عدم تعهد» همین گرایش را نشان داد. کشور او هر چند از همان دوران با چین کمونیست از یک سو و پاکستان از سویی دیگر درگیر بود و در عصر جنگ سرد و حاکمیت دو بلوک بر جهان پس از جنگ جهانی دوم، یا در پیش گرفتن سیاست عدم تعهد می بایست بازی ظریف دیپلماسی را در روابط بین الملل به انجام رساند، همین دیدگاه تاریخی به او کمک بسیار رساند، چنانکه همانگونه که او را سیاستمدار و معمار هند جدید می شناختند او را به عنوان یک دانشمند و مورخ نیز احترام و تکریم می کردند. بر همین اساس بخش های پایانی نگاهی به تاریخ جهان که تاریخ قرن بیستم است و نهر و خود در همان دوران زندگی کرده از نظر صحت تحلیل علمی و قدرت تسلط بر مطلب بسیار حائز اهمیت است. او نه تنها شرایط تاریخی روزگار خود را موشکافانه دیده است بلکه به نحوی به پیش بینی شرایط آینده نیز

◀ مشهور است که هندی ها (منظور فرهنگ و تفکر اصلی هندو است) فاقد تفکر تاریخی (تاریخ نگری) بوده اند... زیرا تفکر هندو اساساً تاریخ گریز بوده است و زمان در بینش هندو صورت تاریخی ندارد، بلکه آنچه اصل است، صورتی ماوراء تاریخی از انسان و جهان و در نتیجه تاریخ است.

می پردازد. لذا هم از نظر نقادی تاریخ و تاریخ نگاری نیمه اول قرن بیستم و هم از نظر تاریخ نویسی یک سیاستمدار، این قسمت از اثر او بسیار قابل توجه است. این هم افزایش توان تاریخ نگاری نهر و و هم تسلط او بر مباحث تاریخ معاصر را به نسبت مباحث اولیه نگاهی به تاریخ جهان یعنی مسائل عصر باستان و قرون وسطی نشان می دهد. به همین جهت همواره نهر و و دخترش ایندیرا که هر کدام سال ها نخست وزیر هند بوده اند و با تاریخ نویسی هم آشنا بوده اند از نمونه های بارز فواید آشنایی سیاستمداران با علم تاریخ و نقش تربیتی تاریخ برای آنان یا در نوسازی جوامع یاد می شده است.

بحث نهر و در تاریخ جهانی از نظر کرنولوی، از نامه ششم او به تاریخ ۱۰ ژانویه ۱۹۳۳ و با یونان شروع می شود. این در حالی است که او پنج نامه قبلاً برای ایندیرا نوشته بود که فصل های پنج گانه اول کتاب را تشکیل می دهند. مضمون آن نامه ها نیز یک تولد و مسائل استقلال طلبی هند و آسیا و یا تمدن های کهن است. چنانکه به دیده دقت در آنها نگریسته شود معلوم می گردد او در صدد یافتن مدخلی برای تاریخ جهانی است و اینکه از کجا آغاز کند؟ و چون بنحوی حرفه ای ظرافت های این امر را آشنا نیست سرانجام شروع تاریخ جهان را از هلن ها (یونان) می گیرد. حال آنکه نه فقط مشرق زمین بلکه هند به تنهایی آن اندازه قدمت و عرصه های اساطیری و حماسی دارد که شروع از مشرق زمین باشد. این برای یک مبارز ضد استعمار مشرق زمینی و یا هندی استقلال طلب مطلوب تر نبود؟ پس او مقداری دچار نوسان از این تمدن به آن تمدن می شود و یا گفت گویای خودمانی رشته مطلب را در بعضی جاها قطع می کند اما هر چه جلوتر می آید به روش کلاسیک تاریخ نگاری نزدیکتر می شود. او تاریخ هند را نه به عنوان یک دیدگاه علمی بلکه به عنوان روش آموزشی، دستمایه کار خود قرار می دهد و این به ضرورت آشنایی بیشتر ایندیرا یعنی مخاطب نامه ها با تاریخ هند و امکان درک تاریخ جهانی از طریق آن و نیز تعریف جایگاه جدید هند در تاریخ جهانی و نظام بین المللی است. امری که هندی ها در آن روزگار برای نیل به استقلال بدان نیاز داشتند. حجم فراوان تاریخ هند در

صحنه‌هایی از رامایانه، حماسه بزرگ سنسکریت که اعمال قهرمانانه شاهزاده رامایان نقل میکند. مکتب نقاشی ملوا، قرن هفدهم

شاهزاده‌یی در مقابل بابر (۱۵۳۰-۱۴۸۳) نخستین فرمانروای مغول هندوستان، سر تعظیم فرود می‌آورد. مینیاتوری متعلق به اواخر قرن شانزدهم

ایران و هند که دو کشور بزرگ و مهم آسیا نیز هستند کمک فراوانی بنمایند.

پی‌نوشتها:

- ۱- پانذیت جواهر لعل نهرو سیاستمدار معروف هندی در سال ۱۸۸۹ م. در الله آباد به دنیا آمد. او در انگلستان درس خواند و سپس در هندوستان به وکالت و سپس سیاست پرداخت. او در سال‌های قیام مردم هند برای استقلال متحمل زحمات بسیار شد و بارها به زندان افتاد و سرانجام در سال ۱۹۲۹ م. به ریاست حزب کنگره برگزیده شد. پس از کسب استقلال هندوستان در سال ۱۹۴۷ نهرو نخست‌وزیر کشور تازه تاسیس هند شد و تا سال ۱۹۶۴ که درگذشت در این سمت بود.
- ۲- ایندیرا گاندی، دختر جواهر لعل نهرو است. او در سال ۱۹۱۷ م. به دنیا آمد و از ده سالگی پدرش طی نامه‌هایی که از زندان برایش می‌نوشت اطلاعاتی درباره تاریخ جهان و مبارزه استقلال‌طلبانه مردم هند نوشت که بعدها بنام نامه‌های پدری به دخترش انتشار یافت. سپس از ۱۲ سالگی دور جدیدی از نامه‌ها آغاز شد که بعدها به نگاهی به تاریخ جهان موسوم گردید و چاپ شد. خانم ایندیرا چون همسرش گاندی نام داشت بعدها به ایندیرا گاندی موسوم شد و با پیوستن به مبارزات ملت هند و قدم گذاشتن در عرصه سیاست هند شهرتی جهانی یافت. او در سالهای ۱۹۷۷ - ۱۹۶۶ نخست‌وزیر هند بود. اما در پایان این دوران در مبارزات انتخاباتی شکست خورد. سپس بار دیگر در سال ۱۹۷۹ م. نخست‌وزیر هند شد و در سال ۱۹۸۴ م. کشته شد.
- ۳- نهرو جواهر لعل، نامه‌های پدری به دخترش، ترجمه محمودتفضلی، کتابهای پرستو، تهران.
- ۴- نهرو، جواهر لعل، نگاهی به تاریخ جهان، ترجمه محمودتفضلی، جلد اول، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۷، ص ۵-۶
- ۵- همان، صص ۱۲-۱۱
- ۶- نهرو، نگاهی به تاریخ جهان پیشین جلد اول، ص ۱۲
- ۷- ولز، هربرت جرج، کلیات تاریخ، ترجمه مسعود رجب نیا انتشارات سروش، ۲ جلد، تهران، چاپ دوم، ۱۳۶۵.
- ۸- نهرو، جواهر لعل، کشف هند، ترجمه محمودتفضلی ۲ جلد، انتشارات امیرکبیر، تهران، چاپ دوم ۱۳۶۱.

کتاب نگاهی به تاریخ جهان این نکته را بنحوی نشان می‌دهد. اما در هر حال او کوشیده است قضاوتی توأم با اعتدال و منطق از تاریخ جهان عرضه کند.

نظر به اینکه این نوشته سعی ندارد به مضامین و محتوای کتاب بپردازد این مبحث را با این تذکر به پایان می‌رسانم که نخستین نامه با عنوان «هدیه‌ای برای سال نو» مورخه اول سال نو ۱۹۳۱ م. است و ششمین آنها با عنوان هلن‌ها که آنرا سرآغاز واقعی کتاب دانستم مورخه ۱۰ ژانویه ۱۹۳۱ است. به همین نحو کتاب پایانی هم دوگانه دارد نامه شماره ۱۹۶ عنوان آخرین نامه به تاریخ ۹ اوت ۱۹۳۳ را دارد. اما پس از آن فصلی با عنوان «پس از پایان؛ دریای عربستان» آمده است که مورخه ۱۴ نوامبر ۱۹۳۸ است این قسمت دیگر نامه نیست بلکه نهرو به منظور تکمیل نوشته‌های خود و رساندن مباحث تاریخی تا سال ۱۹۳۸ آنرا نوشته است و این پایان کتاب محسوب می‌شود.

ترجمه کتاب نگاهی به تاریخ جهان براساس چاپ چهارم انگلیسی آن توسط مترجم توانا آقای محمود تفضلی صورت گرفته است. او تقریباً همه آثار نهرو را به فارسی ترجمه کرده است. ایشان که سالها در هند بسر برده‌اند و بخوبی از عمده ترجمه اثر برآمده‌اند و از این نظر معروف و مشهورند. ترجمه ایشان در سه جلد چاپ شده است. جلد اول از یونان باستان تا اواخر قرن هجدهم (نامه‌های ۹۵-۱).

جلد دوم از اواخر قرن هجدهم تا پایان جنگ جهانی اول (نامه‌های ۱۵۵-۹۶) و جلد سوم از پایان جنگ جهانی اول تا آستانه جنگ جهانی دوم (نامه‌های ۱۹۶-۱۵۶).

صرفنظر از پاره‌ای ملاحظات از آنجا که نویسنده دانشمند کتاب نخست‌وزیر فقید هند تاریخ را در مفهوم تفاهم بین‌المللی دیده‌اند انتشار مجدد ترجمه کتاب می‌تواند در توسعه مناسبات فرهنگی دو ملت کهنسال

